

Dr. SERES Imre
professzor
Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
/Magyarország, Budapest/

A TERMELŐSZÖVETKEZETEN BELÜLI VISZONYOK FŐBB JOGI KÉRDÉSEI
/vitaindító előadás/

1. A jogtudomány a mezőgazdasági termelőszövetkezetet hosszú időn keresztül úgy tekintette, hogy az a termelőszövetkezeti tagok vagyoni és személyi egyesülése eredményeként létrejött mezőgazdasági nagyüzem, amely az alapszabályban, illetve a jogszabályban meghatározott célra jött létre és működik. Lényegében ez a szemlélet és felfogás uralkodott nálunk is a mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának befejezéséig, illetőleg még tovább is, egészen a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérésig, vagyis az ennek szellemében megalkotott mezőgazdasági termelőszövetkezeti törvény /1967. évi III. tv./ megjelenéséig.

A mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának befejezése után mind az elmélet, mind a tudatos jogalkotói szemlélet annyiban módosította ezt a felfogást, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket a termelőszövetkezeti tagok személyi és vagyoni egyesülésének tekintette és tekinti ma is.

Látszólag tehát a szemlélet lényegében nem változott, csupán a megfogalmazásban cserélt helyet a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok szövetkezeti egyesülésének jelzője úgy, hogy a vagyoni jelző elsődleges helyére a személyi jelző került, s másodlagos helyre szorult a vagyoni jelző.

Ezzel szemben az igazság az, hogy emögött a fogalmazási formai módosításnak tűnő "jelző-csere" mögött igen mély gazdasági és társadalmi átalakulás rejlik, amelyet mind a

jogtudomány, mind a jogalkotás nyomon követett, elősegített és a valóságban végbement gazdasági és társadalmi átalakulás végeredményét kellő szinten úgy általánosította, hogy az ne csak a valóságot tükrözze, hanem a további fejlődést is elősegítse ezen a területen.

a/ A probléma lényegére térve nézzük meg, hogy tulajdonképpen miről is van szó? Véleményem szerint ugyanis a jogtudomány és a jogalkotás a fejlődés adott időszakában helyesen tette azt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében a hangsúlyt elsősorban a vagyonegyesítésre helyezte és ugyancsak helyesen tette a fejlődés adott szakaszában azt, hogy a hangsúlyt áthelyezte a mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében a személyi egyesülésre. Miért? Közismert, hogy a mezőgazdaság szocialista útszervezésének gazdasági célja a kisárutermelő paraszti gazdálkodás megszüntetése a mezőgazdaságban úgy, hogy annak alapvető vagyoni bázisa és az ahhoz kapcsolt munkaerő a mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe, mint szocialista mezőgazdasági nagyüzemekbe kerüljön, meghatározott gazdasági és társadalmi célok elérése érdekében.

Még pontosabban kifejezve ez azt jelentette, hogy a kisárutermelés alapját - a személyi jellegű kiegészítő gazdálkodáshoz szükséges vagyón kivételével - teljes egészében szövetkezeti módon kellett társadalmasítani, de a kisárutermelésben dolgozó és abból élő személyek egészéből csak annyi személy egyesülése volt szükséges, amennyi a mezőgazdasági termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges volt. Vagyis a kisárutermelő mezőgazdaság meglévő munkaerejének csak részbeni "társadalmasítására" volt szükség. Másként megfogalmazva ez azt jelentette, hogy a mezőgazdaság tömeges kollektivizálása a mezőgazdasági termelési eszközök teljes szövetkezeti társadalmasítását kívánta meg, de az ott élő munkaerőnek csak egy részére volt szükség a mezőgazdasági termelőszövetkezeti nagyüzemekben. Így a munkaerő többi része a mezőgazdaságból "felszabadult" elsősorban az ipar és a mezőgazdaság más ága-

zatai számára. Mind a termelőeszközök, mind a munkaerő szövetkezeti társadalmosítása egyidejűleg, a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony létrejöttén keresztül valósult meg.

Természetesen ez a szövetkezeti társadalmosítás nem ilyen leegyszerűsített formában valósult meg, de ez volt a lényege. Ennek elérése érdekében azonban úgy kellett megkonstruálni a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony vagyoni tartalmát, hogy annak eredményeként valóban végbemenjen a kisárutermelés vagyoni alapjának teljes szövetkezeti társadalmosítása. Végbe menjen akkor is, ha olyan személyek lesznek termelőszövetkezeti tagok, akik munkaerejükkel már nem vehetnek részt a termelőszövetkezeti közös munkában /öregségi járadékosok/ - és végbemenjen ez a szövetkezeti társadalmosítás akkor is, ha a vagyon tulajdonosa nem válik termelőszövetkezeti taggá /családtagok, termelőszövetkezeten kívülálló harmadik személy földtulajdonosok/. A termelőszövetkezeti tagsági jogviszony ebben a vagyoni vonatkozásban tehát nemcsak a belépő tag vagyonának társadalmosítási eszköze volt, hanem közvetve eszköze volt annak is, hogy a föld, mint a legfontosabb alapvető termelőeszköz a mezőgazdasági termelőszövetkezetekhez kerüljön akkor is, ha annak tulajdonosa kívül marad a termelőszövetkezeten. Így a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony nemcsak belső vagyoni viszonythozott létre a tag és a termelőszövetkezet között, hanem létrehozott külső vagyoni jogviszonyt is /termelőszövetkezeti haszonbérleti jogviszony/ - földjára való jogosultság/ a termelőszövetkezet és kívülálló harmadik személyek között. Alapjában véve tehát ez az elsődleges cél; a kisárutermelés vagyoni bázisának szövetkezeti társadalmosítása az egész mezőgazdaságban, - adja a magyarázatát annak és egyben indokolja is azt, hogy abban a fejlődési időszakban miért helyezkedett a jog arra az álláspontra, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet a tagok vagyoni és személyi egyesülése eredményeként létrejött mezőgazdasági nagyüzem.

b/ A mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának befejezése után, de különösen a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérés idején a valóságos helyzetnek megfelelően előtérbe kerül a termelőszövetkezeti tagok személyi egyesülése és másodlagos helyre szorul a megfogalmazásban a vagyoni egyesülés. Miért? Semmi esetre sem azért, mert a termelőszövetkezeti vagyoni viszonyok veszítettek a jelentőségükből. Sokkal inkább arról van szó, hogy a termelőszövetkezeti közös gazdaság vagyoni léte a jogi személyként működő termelőszövetkezetben olyan önállósult formában jelentkezik, amelyhez a termelőszövetkezeti tag elsősorban nem mint volt kisárutermelő tulajdonos kapcsolódik, hanem mind dolgozó, aki a munkaerejét a termelőszövetkezetben társadalmassított termelőszövetkezeti közös vagyonnal, az odatartozó - gazdasági értelemben társadalmassított termelőeszközökkel kapcsolja össze a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony keretén belül.

Mindez nagyon leegyszerűsítve azt jelenti, hogy most már a termelőszövetkezeti tag volt magántulajdonosi mivolta lényegében csak a földjáraadéokra való jogosultságban jelentkezik, de az egyéb vagyoni jogai már közvetlenül a személyi egyesülés tényéhez kapcsolódnak. Vagyis ahhoz, hogy a tag a termelőszövetkezeti közös gazdaságban dolgozik, az ott végzett munkájától függően részesül a termelőszövetkezeti közös gazdálkodás eredményéből és nem kis mértékben ehhez kapcsolódik a háztáji gazdaság fenntartásához való joga is.

Ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a termelőszövetkezeti tag csak mint dolgozó, csak mint munkacserő kapcsolódik a termelőszövetkezeti közös vagyonhoz. A termelőszövetkezeti tag személyi egyesülésének másik jellemző oldala az, hogy tagja annak a termelőszövetkezeti kollektivának, amely kollektíva önállóan birtokosa, tulajdonosa a termelőszövetkezeti közös vagyonnak, és pedig függetlenül attól, hogy vitt-e be vagyont a termelőszövetkezetbe vagy sem, s függetlenül attól, hogy munkaképes termelőszövetkezeti tag-e, vagy sem. A termelőszövetkezeti tagnak ez a kollektív tulajdonosi mivolta

értelemszerűen más, mint amilyen tulajdonosi mivolta volt a kisárutermelésben. A termelőszövetkezeti tagnak ez a kollektív tulajdonosi mivolta teljesen független a volt kisárutermelő tulajdonosi mivoltától egyszerűen azért, mert formailag és tartalmilag is csak a termelőszövetkezetben társadalmassított közös vagyonhoz kapcsolódik a tagsági jogviszony keretében, s emellett személyenként, tagokként nem is konkrétizálható e kollektív tulajdonosi mivolta. A termelőszövetkezeti tulajdonnak mindig az adott élő termelőszövetkezeti tagok kollektívája a tulajdonosa osztatlanul, annak megfelelően, ahogyan oszthatatlan a termelőszövetkezeti közös vagyon, illetve tulajdon.

Amennyiben mindez így van, így igaz, akkor logikailag szükségszerűen el kell jutnunk arra a következtetésre, hogy a fejlett szocialista társadalom viszonyai között, amikor már új termelőszövetkezetek nem a kisárutermelő paraszti gazdaságokból, hanem legfeljebb csak már meglévő termelőszövetkezetekből jönnek, vagy jöhetnek létre, a mezőgazdasági termelőszövetkezet fogalmának meghatározásában tulhaldottnak tűnik a termelőszövetkezeti tagok személyi és vagyoni társulásának hangsúlyozása, illetve kettéválasztása, mivel az inkább a multa, a kezdetre, a mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának az időszakára emlékeztet vissza és nem a jelenlegi valóságot fejezi ki. Napjaink termelőszövetkezeti valósága tehát megkérdőjelezi a termelőszövetkezeti tagok személyi és vagyoni társulásának hangsúlyozását, s helyette inkább azt tolja előtérbe, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet fogalmában a tagok önkéntes társulása alapján létrehozott termelőszövetkezet két alapvető jellemző vonása legyen kiemelve; éspedig a termelőszövetkezeti közös vagyon és tulajdon, valamint a közösben végzett személyes munka.

Ennek megfelelően a magyar termelőszövetkezeti törvény 3. §-ának /1/ bekezdése arra alkalmas időben ujrafogalmazható lenne például a következő módon: "A termelőszövetkezet

a tagok önkéntes társulása útján létrehozott, a szövetkezetük tulajdonán, illetve közös vagyonán és a közösben végzett személyes munkán alapuló szocialista mezőgazdasági nagyüzem, amely szerves része a szocialista társadalmi rendszernek és

- a népgazdaság érdekeivel, a társadalmi célokkal összhangban;
- a közös és a háztáji gazdaság összekapcsolásával;
- a szövetkezeti demokrácia rendszerében önálló, tervszerű vállalati gazdálkodást folytat és megvalósítja a tagság társadalmi egységét, szocialista nevelését."

A termelőszövetkezet fogalmának ilyen, vagy ehhez hasonló megfogalmazása megfelelő tónusban fejezné ki azt a hangsúlyozni kívánt igazságot, hogy a termelőszövetkezet alapjában a termelőszövetkezeti tagoké, akik kollektívan tulajdonosai, birtokosai a termelőszövetkezeti közös vagyonnak, de ugyanakkor egyénileg, személyesen dolgozói a termelőszövetkezetnek, vagyis annak a mezőgazdasági nagyüzemnek, amely konstrukciójában, felépítésében eleve összekapcsolja a közös és a háztáji gazdaságot és ebben a formában épül be, válik szerves részévé a fejlett szocialista társadalomnak.

E hangsúlyozni kívánt igazságok, tények természetesen csak a termelőszövetkezeti vagyonjog szempontjából nézve lettek itt megfogalmazva, ami nemcsak hogy nem zárja ki, de eleve feltételezi, hogy más szempontokból vizsgálva a termelőszövetkezeteket annak megfelelően más jellemző vonások, más tények és más hangsúlyozni kívánt igazságok kerüljenek felszínre, illetve újrafogalmazásra a mai és a reálisan belátható mezőgazdasági termelőszövetkezeti valóságnak megfelelően.

2. A magyar szövetkezeti elméleti tudományos felfogás mind a közgazdasági, mind a jogtudományban már évekkal ezelőtt eljutott arra a következtetésre, hogy a szövetkezetek

általában is, s így ezen belül a mezőgazdasági termelőszövetkezetek különösen is szerves részei a szocialista gazdasági és társadalmi berendezkedésnek. Ez az általánosnak és uralkodónak tekintendő tudományos szemlélet a jogszabályban is tükröződik akkor, amikor a szövetkezeti törvény egyértelműen megállapítja, hogy: "A szövetkezetek a szocialista társadalmi rend részei;" /Szvt. 2. § /3/ bek./ Ezt a tudományos felfogást tükrözi a mezőgazdasági termelőszövetkezeti törvény is, amely ugyancsak azt állapítja meg többek között a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről, hogy az "Szocialista mezőgazdasági nagyüzem, amely része a szocialista társadalmi rendszernek .." /Tv. 31. § /1/ bekezdésben/.

Véleményem szerint ennek a felfogásnak az elméleti és gyakorlati igazságát aligha lehet ezzel ellentétes eredménnyel vitatni egyszerűen azért, mert az így igaz nemcsak a szocializmus építésének időszakában, hanem a fejlődésében valójában belátható fejlett szocialista társadalomban is.

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a szövetkezeti elmélet mindmáig adós maradt annak a kimunkálásával, hogy mindez mit jelent a szövetkezetek szempontjából, hogy ebből milyen konkrétabb elvi és gyakorlati következtetéseket lehet és kell is levonni mind a szövetkezetek, mind a fejlett szocialista társadalom egészének egészséges fejlődése érdekében. Ezt a hiányt itt most aligha lehetne akárcsak részben is pótolni, de ilyen igény nélkül is elkerülhetetlenül meg kell fogalmazni néhány olyan alapgondolatot, amely talán elősegítheti azt, hogy mind a szövetkezeti elmélet, mind a gazdaságpolitika, valamint a jogalkotás és a jogalkalmazás is fokozott figyelmet fordítson erre a tényre.

a/ Az első gondolat, amit az említett alaptétellel kapcsolatban meg kell fogalmazni az, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet a mai teljes konstrukciójában, "egészében véve" szerves része a szocialista társadalmi rendszernek.

Másként megfogalmazva ez azt jelenti, hogy ha igaz az, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet olyan szövetkezeti szocialista mezőgazdasági nagyüzem, amely konstrukciójában szervesen összekapcsolja a közös és a háztáji gazdaságot, akkor az is igaz, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet ebben a szélesebb értelemben felfogott valóságban szerves része a szocialista gazdasági és társadalmi berendezkedésnek. Még egyszerübben kifejezve ez azt jelenti, hogy mind a mezőgazdasági termelőszövetkezeti nagyüzemi közös gazdaság, mind a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdasága szerves része a szocialista gazdasági és társadalmi berendezkedésnek nemcsak a szocializmus alapjainak lerakása időszakában, hanem a fejlett szocialista társadalomban is. Ugy gondolom, hogy az itt említett megállapítás bővebb indokolásra nem szorul a hozzáértő elméleti és gyakorlati szakemberek előtt, s talán mellőzhető adatokkal és tényekkel bizonyítani azt, hogy ez a megállapítás nem csupán a termelőszövetkezetek itt jelentkező csoportérdekeit fejezi ki, hanem ezen túlmenően igen fontos népgazdasági érdeket konkretizál és így kellő sullyal kifejezi az itt jelentkező ösztársadalmi érdeket is.

b/ A másik gondolat, amit az említett alaptétellel kapcsolatban meg kell fogalmazni az, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetnek a fejlett szocialista társadalomba való beilleszkedése szükségszerűen azt vonja maga után, hogy a termelőszövetkezet belső viszonyai és a termelőszövetkezet külső környezete közötti viszonyok élesen nem határolódnak el egymástól, s különösen a vagyoni, a gazdálkodási viszonyok alakulnak úgy, hogy ezen a területen a belső és külső viszonyok kölcsönös kapcsolatában a termelőszövetkezet vagyoni és gazdálkodási önállósága mellett is a külső gazdasági és társadalmi környezetnek van meghatározó szerepe.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet termelő és gazdálkodó tevékenysége a termelőszövetkezeti gazdasági önálló-

sága mellett is csak úgy folytatható sikeresen, hogy rengeteg gazdasági szál fűzi össze a külső gazdasági környezettel /pl. a nagyüzemi termeléshez szükséges ipari termékek beszerzése, termelési kooperációk létesítése, a mezőgazdasági termékek feldolgozásához szükséges gazdasági kapcsolatok létesítése, a termékek értékesítése, különféle gazdasági szolgáltatások, stb./.

Másként kifejezve ez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezeti gazdálkodás nem lehet zárt, a termelészövetkezeten belülre korlátozott, s így a belső vagyoni viszonyok is csak viszonylagosan határolhatók el a külső gazdasági kapcsolatoktól. Ennek ellenére szükséges az elhatárolás a termelészövetkezet gazdasági önállósága, a saját kockázatra való gazdálkodás, stb. szempontjából, mert ez a biztosítéka annak, hogy a termelészövetkezet ne az alá- és fölérendeltség elve alapján, hanem az egyenrangúság, illetve az egyenjogúság elve alapján működve legyen szerves része a szocialista rendszernek. Ez az egyenrangúság, illetve egyenjogúság különösen fontos a mezőgazdasági termelészövetkezetek esetében, mert a mezőgazdaságban, mint az egyik alapvető népgazdasági ágazatban a nagyüzemi árutermelés túlnyomó részét a mezőgazdasági termelészövetkezetek adják, s mellettük objektíve másodlagos helyen szerepel mind az állami gazdaságok, mind az egyéb mezőgazdasági termelési egységek mezőgazdasági termelési egységek mezőgazdasági árutermelő tevékenysége.

c/ Az a tény, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezet az egyenrangúság, illetve az egyenjogúság elve alapján vált szerves részévé a szocialista rendszernek, felveti azt a harmadik lényeges gondolatot is, - hogy a termelészövetkezet belső vagyoni viszonyainak elméleti és gyakorlati felfogását is át kell rendezni a mai valóságnak megfelelően. Ez az átrendezés lényegében azt jelenti, hogy a termelészövetkezeten

belüli vagyoni viszonyoknak eddigi - akarva-akaratlanul is "tagcentrikus" felfogását "szövetkezeti és tagcentrikus" felfogásává kell tenni.

A termelőség-szövetkezeti belső vagyoni viszonyoknak ez a szövetkezeti és tagcentrikus felfogása lényegében azt jelentené, hogy mind az elmélet, mind a jogalkotás és a tényleges gazdálkodási gyakorlat azt helyezze előtérbe, hogy a termelőség-szövetkezeti tulajdon, a termelőség-szövetkezeti közös vagyon hogyan funkcionál és funkcionálhat még eredményesebben a termelőség-szövetkezetben, s ehhez kapcsolatosan a termelőség-szövetkezeti tagok közvetlen vagyoni érdekeltsége elsősorban a közösségekben végzett munkához arányosan kapcsolva, de tágabb értelemben véve a termelőség-szövetkezeti tagsági jogviszony tényéhez kapcsolva és annak keretén belül az elosztás és elsajátítás szocialista szövetkezeti elveinek megfelelően történjen.

- Idekapcsolva természetesen a háztáji gazdálkodás vagyoni és munkaviszonyait is annyiban, amennyiben az összekapcsolódik a közös gazdasággal és kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de a termelőség-szövetkezeti gazdálkodás egyik ágazatának tekintendő.

Ezek mellett a termelőség-szövetkezeti belső vagyoni viszonyok között ma már ugyyszólván csak szociális szempontból van jelentősége a termelőség-szövetkezet és a termelőség-szövetkezeti tag között meglévő olyan belső vagyoni viszonyoknak /földjára-dék/, amely még arra emlékeztet, hogy a mezőgazdasági termelőség-szövetkezeti tag valamikor kistulajdonos volt és általában kisárutermelő gazdálkodást folytatott.

Ha mindez így igaz, abban az esetben viszont el kell jutnunk arra a következtetésre is, hogy a termelőség-szövetkezeten belüli vagyoni viszonyokat tulajdonképpen két nagyobb csoportra lehet és kell is osztani. Ez azt jelenti, hogy a belső vagyoni viszonyok egyik nagy csoportját a termelőség-szövetkezeti tulajdon, illetve a termelőség-szövetkezeten mint mező-

gazdasági nagyüzemen belüli léte és működése adja, - míg a másik csoportot a termelészövetkezeti tagoknál személyenként is konkrétizáltan jelentkező belső vagyoni viszonyok alkotják. Ezek részben a tagsági munkaviszonyhoz szervesen hozzátartozó munkabér és jövedelemrészesedés, stb. részben pedig e tagsági munkaviszonytól is függő, de egészében véve mégis csak a tagsági jogviszony létéhez kapcsolt háztáji gazdasági vagyoni viszonyok.

A termelészövetkezeten belüli vagyoni viszonyoknak e két csoportja egyebek között abban is különbözik egymástól, hogy az első csoport, tehát a termelészövetkezeti tulajdon és a termelészövetkezeti közös vagyon belső viszonyai jelentős részben átmennek külső vagyoni viszonyokba, külső tulajdonjogi és egyéb vagyoni viszonyokba; míg ezzel szemben a termelészövetkezeti tagoknál egyénileg konkretizálódó belső termelészövetkezeti vagyoni viszonyok a termelészövetkezeteken belül megszűnnek, illetőleg a termelészövetkezeti tagsági jogviszony megszűnése az, ami főszabályként teljes egészében megszünteti ezeket a termelészövetkezeti belső vagyoni viszonyokat.

3. A gondolat, amellyel a következőkben szeretnék foglalkozni, ugyancsak szorosan kapcsolódik ahhoz a gondolatsorhoz, amely azzal a ténnyel kapcsolatban merül fel, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezet a szocialista népgazdaság szerves része mind a közös, mind a háztáji gazdaságok vonatkozásában. Mégis - aktualitásánál és népgazdasági jelentőségénél fogva - külön kiemelve kell itt foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezet, mint mezőgazdasági nagyüzem, saját gazdálkodó tevékenységén túlmenően milyen szerepet kell, illetve kellene, hogy betöltsön a közös gazdaság hatósugarába, illetve vonzáskörébe eső egyéb kisgazdasági egységekkel kapcsolatban.

Magyarországon közismert az a tény, hogy a jellemzően szocialista nagyüzemi mezőgazdaságban komoly szerepet játszanak nemcsak a termelészövetkezetekhez kapcsolódó személyi jellegű háztáji gazdaságok, hanem azok mellett azok a kisgazdasági egységek is, amelyek termelészövetkezeti tagsági jogviszonytól függetlenül léteznek a magyar mezőgazdaságban és a gazdáik önellátásán túlmenően /ami önmagában sem elhanyagolható tényező/ összességükben népgazdasági szinten mérve is számottevő árutermelő tevékenységet folytatnak ma is, - bár a bennük rejlő ilyen lehetőség még távolról sincs kihasználva.

Ha egyesek vitatják is, - elvi meggyőződésem mind közgazdasági, mind jogi szempontból és a gyakorlati tapasztalat is azt igazolja, hogy a szocialista nagyüzemi mezőgazdaságban szükség van a háztáji és egyéb kisgazdasági egységekre és ezek a személyi jellegű kisgazdasági egységek is szerves részei a fejlett szocialista társadalomnak.

Nem kívánom itt az évenként változó statisztikai adatokkal elátámasztani és nehézkessé tenni az alapgondolat megértését, de hangsúlyozni kell itt azt is, hogy a háztáji és egyéb kisgazdasági egységek a népgazdasági szinten mért mezőgazdasági árutermelésben - az önellátáson túlmenően - igen komoly szerepet játszanak mennyiségben is és különösen választéki lehetőségben elsősorban a zöldség, gyümölcs, szőlő, az állattenyésztés és az állati termékek árutermelése területén.

A háztáji gazdaságoknak és az egyéb kisgazdaságoknak ez az önellátó és az önellátáson túlmenő árutermelő tevékenységét - véleményem szerint - a fejlett szocialista társadalom sem nélkülözheti. Sőt, ennél a megállapításnál én tovább megyek. Szerintem azzal arányban, ahogyan a nagyüzemek, vagyis a mezőgazdasági termelészövetkezetek és az állami gazdaságok egyre intenzívebb és lehetőségeik legjobb

kihasználását lehetővé tevő profilizozott iparszerű nagyüzemi árutermelésre orientálódnak, annál inkább kitűnik mennyiségben is, de különösen választékában, s talán egyes területeken minőségben is a kisgazdasági egyedek árutermelésének szükségessége.

Talán a hozzáértők között sem széles körben ismert, hogy reálisnak tűnő becslés szerint a kisgazdasági egységek egészén belül a háztáji gazdaságok számszerinti mennyisége kb. 40 %-ra becsülhető a többi személyi jellegű kisgazdasági egység 60 %-kal szemben. Ehhez hozzá kell tenni azt a fejlődési tendenciát is, hogy a háztáji gazdaságok száma és ennek következtében árutermelési aránya - a termelősövetkezeti tagok között végbemenő természetes generációváltás következtében - csökkenő tendenciát mutat. Ennek ugyancsak természetes következménye, hogy a személyi jellegű árutermelés súlypontja a mezőgazdaságban fokozatosan áttévődik a termelősövetkezeti tagsági jogviszonytól független kisgazdasági egységekre akkor is, ha jelenleg még a kisgazdasági egységek árutermelésének kb. 60 %-át nem ezek a kisgazdaságok, hanem a szervezettebben termelő és gazdálkodó háztáji gazdaságok adják.

Ugyanakkor az is tény, hogy - eltekintve a háztáji gazdaságok zömétől, - a többi ugynevezett "független" személyi jellegű kisgazdasági egységnek nincs olyan "termelő bázisa", mint amilyen termelői bázisként adott a termelősövetkezeti közös gazdaság a termelősövetkezeti tagok háztáji termeléséhez és gazdálkodásához.

A nem háztájiként létező kisgazdasági egységek termelő tevékenységét segíti és jelentős mértékben segítheti is az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet, /vagy az állami gazdasági dolgozók esetében az állami gazdaság is/ de az ÁFESZ éppen azt az alapvető termelési segítséget nem tudja objektíve nyújtani, amire elsősorban lenne szükségük ezeknek a kisgazdasági egységeknek. Gondolok itt különösen

az alapvető mezőgazdasági munkák elvégzésére, a szántásra, talajelőkészítésre, /vetésre/ telepítésre, stb. és nem utolsó sorban a termeléssel kapcsolatos szállításokra, hogy csak példaként említsem a közismert igények egy részét; ilyen termelési bázis hiányában viszont reálisan aligha várható el ezektől a kisgazdasági egységektől, hogy az önellátáson túlmenően lehetőségeik teljes kihasználásával minél több árut termeljenek a népgazdasági szinten jelentkező igények kielégítésére.

Mindezekből logikusan következik, hogy népgazdasági érdek fűződik egy ilyen termelési bázis létéhez ahhoz, hogy ezen a területen is egészséges legyen a továbbhaladás. A magyar népgazdaság nagyüzemi szerkezetében viszont aligha lehet más ilyen termelési bázist találni, mint a mezőgazdasági termelészövetkezeteket. A gondolat lényege tehát az, hogy a magyar mezőgazdaságban, amelyben uralkodó a mezőgazdasági termelészövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás, elkerülhetetlen, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezet a maga működési körzetében a háztáji gazdaságok mellett a szükséges és lehetséges mértékben termelési bázisa legyen az egyéb kisgazdasági egységeknek is.

Nálunk egyedül a mezőgazdasági termelészövetkezet képes arra, hogy ezt a feladatot ellássa, ami - mellékesen megjegyezve - egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a maga vonzáskörzetében egy-egy állami gazdaság is hasonló termelési bázisként is szerepeljen.

A mezőgazdasági termelészövetkezetek esetében ez a termelési bázis-szerep nemcsak azért egyértelmű, mert uralkodó szerepet töltenek be Magyarországon a szocialista nagyüzemi mezőgazdaságban, hanem azért is, mert a történelmi fejlődés logikája is erre a következtetésre készítet. Miért? Egyszerűen azért, mert a mezőgazdaság tömeges kollektivizálása során - mint arról már szó volt - nemcsak a termelészövetkezeti tagok kisárutermelő paraszti gazdálkodása számoló-

dott fel, hanem általában a kisárutermelő gazdálkodás az egész mezőgazdaságban. Ennek következtében a termelőszo-
vetkezeten kívülálló és mezőgazdasági termeléssel nem élet-
hivatásszerűen foglalkozó személyek tulajdonában, illetve
birtokában csak a személyi földtulajdon keretei közötti
nagyságu földterületek maradtak, - de megszűnt teljes egé-
szében az az egyéni paraszti gazdálkodás, amelynek terme-
lési eszközeire /igavonó erejükre és az általuk használha-
tó termelőeszközökre/ támaszkodva termeltek ezeken a sze-
mélyi tulajdonban maradt földeken is. Az ilyen személyi
földtulajdonon való termeléshez viszont nem elegendő ön-
mágában az emberi munkaerő és a növényápoláshoz használa-
tos kisebb gépek és a szállítási feladatokat nem igen le-
het elvégezni. Ilyen termelési bázisra tehát szükség van,
de máshol nem található, csak a mezőgazdasági termelőszo-
vetkezetben, amely a megszűnt kisárutermelő paraszti gaz-
daságok helyén működik.

Ha ehhez hozzátesszük azt is, hogy a mezőgazdasági
termelőszo-
vetkezet a maga eszközeivel és lehetőségeivel ma-
gasabb szintű termelési bázisként szolgálhat az egyéb kis-
gazdasági egységek számára is anélkül, hogy ez a bázissze-
rep a termelőszo-
vetkezeti közös gazdálkodás rovására menne,
akkor ésszerűnek tűnik gazdasági és jogi értelemben megten-
ni a szükséges lépéseket ahhoz, hogy a mezőgazdasági terme-
lőszo-
vetkezetek valóban és tudatosan kiépítsék és betölt-
sék e termelési bázisszerepüket a háztáji gazdaságok mel-
lett az egyéb kisgazdasági egységekkel kapcsolatban is.

Ha viszont eljutottunk erre a következtetésre, - a
probléma teljes feltárásának igénye nélkül ugyan, - de egy
lépéssel mégis tovább kell mennünk ezen a területen. A
probléma lényege az, hogy az ugynevezett egyéb kisgazdasá-
gi egységek potenciálisan meglévő önellátó és árutermelő
tevékenységének csak egyik kulcskérdése a mezőgazdasági
termelőszo-
vetkezet termelési bázisként való működése ebben

a vonatkozásban. Emellett van itt egy másik kulcskérdés is ezen a területen, amely részben ugyancsak érinti a mezőgazdasági termelősövetkezeteket is, de egészében véve mégis önálló földbirtokpolitikai kérdésként jelentkezik.

Arról a sokak által ismert tényről van szó, hogy Magyarországon növekvő tendenciát mutat a mezőgazdasági rendeltetésű személyi földtulajdon használatának, e földek megművelésének elhanyagolása. Az erre kiterjedt vizsgálat azt is megmutatta, hogy az ilyen műveletlenül hagyott földek állami tulajdonba vétele mint szankció nem hozza meg azt a kívánt eredményt, hogy ezeket a földeket a volt tulajdonosok helyett mások megműveljék. Ezt azt jelenti a gyakorlatban, hogy az állami tulajdonban lévő kisebb földparcellák, - amelyek nem kerülnek állami gazdaság, vagy termelősövetkezet használatába, - nagyrészt továbbra is műveletlenül maradtak. Ennek oka csak részben az említett termelési bázis hiánya, részben azonban az, hogy a hasznosítási jogintézmények, különösen a tartós földhasználat intézménye ezen a területen nemcsak hogy nem vált be, de még a haszonbérlet útján megvalósuló hasznosítást is háttérbe, illetve visszaszorította. Ha mindehhez hozzáteszem azt is, hogy az egyre korszerűbb iparszerű nagyüzemi árutermelés, a termelési rendszerek elterjedése a termelősövetkezetekben elég sok föld megművelését kérdőjelezi meg úgy, hogy azok nagyüzemi hasznosítása, vagy egyáltalán nem lehetséges az adott szinten, vagy pedig nagyon veszteséges, gazdaságtalan, s így ezeket a földeket is személyi használat útján lenne a legcélszerűbb hasznosítani, - akkor egészében véve világossá válik, hogy itt egy népgazdasági szinten is jelentkező probléma megoldásáról van szó. Ez viszont azt jelenti, hogy minél előbb meg kell keresni azokat a gazdasági és jogi szabályokat, amelyek lehetővé teszik és elősegítik ezeknek a földeknek a megművelését, ösztönöznek a személyi jellegű önellátó és árutermelő tevékenységre,

és pedig nemcsak azoknál, akik már ma is foglalkoznak ilyen kisgazdasági tevékenységgel, hanem azoknál is, akik ma még nem, de a megfelelő termelési bázis és földhasználati jogintézmény létesítésére alapozva a jövőben már maguk is szívesen vállalkoznának ilyen önellátó és kisgazdasági árutermelő tevékenységre.

4. Tulajdonképpen az eddig kifejtett gondolatsorhoz is kapcsolódik, de a gyakorlati tapasztalatok alapján mindenképpen sajátos problémaként jelentkezik egy olyan szolgáltatási igény a mezőgazdasági termelészövetkezettel kapcsolatban, amelyre eddig a szövetkezeti elmélet a szükségesnél kisebb figyelmet fordított.

Lényegében arról van szó, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetek mai kialakult átlagos nagysága mellett a termelészövetkezet működési területén élő egész lakosság /tehát idesorolva a termelészövetkezeti dolgozókat és családtagjaikat is/ olyan alapvető szolgáltatási igényeket támaszt a mezőgazdasági termelészövetkezetekkel szemben, amelyek más uton-módon helyben egyáltalán nem, vagy csak nagyon hiányosan vannak kielégítve. Gondolok itt elsősorban a kenyér- és tejellátásra, bizonyos üzemi étkezési lehetőség biztosítására, mindennapos és egyre korszerűbb kisipari szolgáltatásokra, különböző szállítási, építkezési igények kielégítésére, az egész lakosság kulturális, művelődési, sport és pihenési igényeinek fokozottabb anyagi és egyéb jellegű támogatására, stb.

Kétségtelen, hogy ezeken a területeken mind a helyi tanácsok, mind a fogyasztási szövetkezetek és sok helyen talán az ipari szövetkezetek is sokat tehetnek, és különösen az általános fogyasztási és értékesítési szövetkezetek tesznek is. De az is tagadhatatlan tény, hogy sem a helyi tanácsok, sem a már említett egyéb szövetkezetek nem tudják

ezeket az igényeket kielégíteni, - s így akar tetszik, akár nem, végső soron saját tagjai és dolgozói, valamint ezen keresztül saját jól felfogott érdekében is kénytelen ezekkel a szolgáltatásokkal foglalkozni. Kénytelen elsősorban azért, hogy fő tevékenységét, a nagyüzemi árutermelést minél jobb lakossági közegben, a termelészövetkezeti dolgozók és az egész helyi lakosság minél jobb lakóhelyi közérzetére is támaszkodva végezze el. Ha ehhez hozzáteszem azt is, hogy sok termelészövetkezet egyes mezőgazdasági munkacsúcsok idején /pl. gyümölcszedés, stb./ időszakosan és kiegészítő jelleggel - a már természetes iskolai tanulói és sorkatonai segítség mellett - támaszkodhat és támaszkodik is a működési területén élő nem termelészövetkezeti tagok és családtagjaik többletmunkájára, akkor kézenfekvő az a következtetés is, hogy az ilyen tág értelemben vett helyi lakossági szolgáltatás nemcsak teher-tétel, hanem közvetlenül és közvetve is érdeke magának a mezőgazdasági termelészövetkezetnek is.

Ennek a lakossági szolgáltatásnak egyre több termelészövetkezet tesz eleget, ami elvi szinten úgy fogalmazható meg, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezet mint jogi személy tevékenységi köre adott esetben szükségszerűen kiterjed olyan tevékenységekre is, amelyek fő tevékenységi körként egyébként az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek, illetve az ipari szövetkezetek feladata lenne. Így a mezőgazdasági termelészövetkezet elsősorban a helyi lakosság érdekében egy kicsit kereskedelmi és egy kicsit ipari szövetkezetként is működik.